

УДК 341.34

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.4.14>

ПРЕЗУМПЦІЯ НЕВИНУВАТОСТІ У МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ СУДІ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Мамедов Г.А.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
Заслужений юрист України,
начальник відділення з'ясування обставин,
причин та умов вчинення правопорушень
59-тої окремої штурмової бригади імені Якова Гандзюка
ORCID: 0009-0000-9569-345X
e-mail: mga.arccrimea@gmail.com*

Мамедов Г.А. Презумпція невинуватості у Міжнародному кримінальному суді: загальна характеристика.

У статті надана загальна характеристика презумпції невинуватості у Міжнародному кримінальному суді. Звертається увага, що в МКС презумпція невинуватості не є ані новою концепцією, ані семантично відмінною для розуміння від національного судочинства. У найзагальнішому формулюванні ця презумпція зводиться до права «вважатися невинуватим, доки вину не буде доведено в суді». Вона розглядається як фундаментальний принцип кримінального правосуддя та права на справедливий судовий розгляд, що має забезпечити повагу до людської гідності під час провадження у Міжнародному кримінальному суді. Досліджений як вузький, так і широкий підхід до розуміння презумпції невинуватості.

Звертається увага, що відповідно до п. 1 ст. 66 Статуту МКС, «кожний вважається невинуватим, доки його вину не буде доведено в Суді відповідно до застосовного права». Таке формулювання презумпції невинуватості відрізняється від аналогічних норми міжнародно-правових актів із захисту прав людини та статутів міжнародних кримінальних трибуналів *ad hoc*. Відповідно до п. 1 ст. 66 Статуту МКС не тільки підозрюваний чи обвинувачений мають право на презумпцію невинуватості, а «кожен», тобто будь-яка особа. Акцентовано, що у початковому проекті Статуту Міжнародного кримінального суду було передбачено презумпцію невинуватості «обвинуваченого», але Підготовчий комітет змінив це формулювання на «кожного». Відтак, презумпція невинуватості спрямована не тільки на захист підозрюваних чи обвинувачених, а й апелянтів, які були засуджені Судовою палатою та яким винесено вирок або чий справи знаходяться на апеляції.

Підкреслюється, що презумпція невинуватості не зобов'язує прокурора утримуватися від висловлення думки щодо доказів на підтвердження винуватості чи невинуватості підозрюваного або обвинуваченого, принаймні під час судового провадження. Навпаки, стаття 66 Римського статуту передбачає, що «обов'язок довести вину обвинуваченого покладається на Прокурора». Таким чином, вимога неупередженості накладає різні обов'язки на прокурора та суддів.

Окрему увагу приділено генезису розуміння презумпції невинуватості під час розробки Римського статуту Міжнародного кримінального суду.

Ключові слова: презумпція невинуватості, докази, Міжнародний кримінальний суд, принцип, загальні принципи права, міжнародний договір, міжнародний злочин, права людини.

Mamedov H.A. Presumption of innocence in the International Criminal Court: general characteristics.

The article provides a general characteristic of the presumption of innocence in the International Criminal Court. It is noted that in the International Criminal Court the presumption of innocence is neither a new concept nor semantically different for understanding from national legal proceedings. In the most general formulation, this presumption is reduced to the right "to be presumed innocent until

proven guilty in court". It is considered as a fundamental principle of criminal justice and the right to a fair trial, which should ensure respect for human dignity during proceedings in international criminal courts. Both a narrow and a broad approach to understanding the presumption of innocence is explored.

It is underlined that according to Article 66, paragraph 1 of the ICC Statute, "everyone shall be presumed innocent until proven guilty before the Court in accordance with applicable law." This formulation of the presumption of innocence differs from similar norms of international human rights instruments and statutes of ad hoc international criminal tribunals. According to Article 66, paragraph 1 of the ICC Statute, not only the suspect or accused is entitled to the presumption of innocence, but "everyone," that is, any person. It is emphasized that the initial draft of the Statute of the International Criminal Court provided for the presumption of innocence of "the accused," but the Preparatory Committee changed this formulation to "everyone." Therefore, the presumption of innocence is aimed not only at protecting suspects or accused, but also appellants who have been convicted by the Trial Chamber and sentenced or whose cases are on appeal.

It is emphasized that the presumption of innocence does not oblige the prosecutor to refrain from expressing an opinion on the evidence to prove the guilt or innocence of the suspect or accused, at least during the trial. On the contrary, Article 66 of the Rome Statute provides that "the burden of proving the guilt of the accused shall rest with the Prosecutor". Thus, the requirement of impartiality imposes different obligations on the prosecutor and the judges.

Particular attention is paid to the genesis of the understanding of the presumption of innocence during the development of the Rome Statute of the International Criminal Court.

Key words: presumption of innocence, evidence, International Criminal Court, principle, general principles of law, international treaty, international crime, human rights.

Постановка проблеми. У доктрині, під презумпціями розуміються юридично закріплені припущення щодо наявності або відсутності певних юридичних фактів; вони ґрунтуються на зв'язку між фактами і підкріплюються попереднім досвідом. Отож, презумпції мають ймовірнісний та прогностичний характер, й не передбачають собою абсолютну істину [1, с. 334]. Однак, презумпції, зокрема й презумпція невинуватості, займають важливе місце не лише як додатковий інструмент пізнання реальності, а й як засіб встановлення того, що відбулося насправді [2, с. 267].

У МКС презумпція невинуватості не є ані новою концепцією, ані семантично відмінною для розуміння. У найзагальнішому формулюванні це право зводиться до права «вважатися невинуватим, доки вину не буде доведено в суді» [3, с. 925].

Презумпція невинуватості розглядається як фундаментальний принцип кримінального правосуддя та права на справедливий судовий розгляд, що має забезпечити повагу до людської гідності під час провадження у міжнародних кримінальних судах [4, с. 300; 5, с. 211; 6, с. 540].

Враховуючи презумпцію невинуватості обвинуваченого та зобов'язання держави довести провину у злочині; неналежно розслідуваний або доведений злочин цілком може призвести до ситуації, у якій обвинувачений вчинив інкримінований злочин, але в якій, судді або присяжні зобов'язані визнати, що вина не була доведена. Цю небезпеку просто неможливо звести до мінімуму за рахунок слабких стандартів засудження без двох безпосередніх наслідків: більшої ймовірності засудження підсудних, які є невинними, і зниження моральної виправданості покарання [7, с. 1245].

Стан опрацювання проблематики. У доктрині міжнародного права окремі питання презумпції невинуватості досліджували низка науковців, серед яких варто виокремити праці М.В. Буроменського, В.В. Гутника, А. Касеззе, В.П. Пилипенка, Т.Л. Сироїд, У. Шабаса та ін. У цій статті автором проаналізовано презумпцію невинуватості у Міжнародному кримінальному суді та визначено її особливості у порівнянні з міжнародними кримінальними трибуналами *ad hoc* та міжнародними органами у сфері захисту прав людини.

Метою цієї статті є загальна характеристика презумпції невинуватості у Міжнародному кримінальному суді, зокрема, аналіз підходів до її розуміння, нормативного зміст, а також особливостей її тлумачення самим Міжнародним кримінальним судом.

Виклад основного матеріалу. Презумпцію невинуватості у міжнародно-правій доктрині прийнято розглядати у широкому та вузькому значеннях. У вузькому, – вона полягає в обов'язку обвинувачення нести тягар доказування; вона обмежена виключно стадією судового розгляду справи по суті. За широким підходом, принцип презумпції невинуватості повинен бути гарантованим

на всіх стадіях провадження по справі (до винесення кінцевого рішення) та складається з трьох складових: 1) особа, яка обвинувачується у вчиненні злочину до доведення вини вважається невинуватою; 2) тягар доказування лежить на обвинуваченні; обвинувачений може надавати докази, які спростовують обвинувачення, проте, він не зобов'язаний доводити свою невинуватість; 3) для визнання обвинуваченого винуватим у вчиненні злочину, суд зобов'язаний встановити його вини відповідно до існуючих стандартів доказування та внутрішнього переконання судді (у країнах континентальної правової системи) чи встановити вини обвинуваченого за відсутності розумних сумнівів (у англо-американській правовій системі) [8, с. 133].

У Римському статуті презумпції невинуватості приділяється особлива увага. За Римським статутом МКС, принципу презумпції невинуватості приділена окрема стаття – ст. 66, яка міститься в частині 6 Статуту під назвою «Судовий розгляд справи по суті». Воно безпосередньо передусе положенню про права обвинуваченого під час судового розгляду.

Як у міжнародно-правових актах у сфері захисту прав людини, так і у статутах міжнародних кримінальних судів *ad hoc*, презумпція невинуватості нормативно закріплюється у статтях, які передбачають права обвинувачених. Проте, у проекті Статуту в 1994 році з'явилася окрема стаття, що передбачає презумпцію невинуватості [9]. Під час розробки проекту Статуту Підготовчий комітет розглядав як альтернативу розміщення положення про презумпцію невинуватості в частині, що стосується Загальних принципів. Робоча група щодо загальних принципів і процедур створила ідентичний текст, що визнає презумпцію невинуватості. У звіті міжсесійної зустрічі в Зютфені рекомендовано розмістити його в частині 6 Статуту МКС [10], і цей вибір був схвалений Підготовчим комітетом у його остаточному звіті [11, с. 1636].

Відповідно до п.1 ст.66 Статуту МКС, «кожний вважається невинуватим, доки його вини не буде доведено в Суді відповідно до застосовного права».

Таке формулювання презумпції невинуватості відрізняється від аналогічних норми міжнародно-правових актів із захисту прав людини та статутів міжнародних кримінальних трибуналів *ad hoc*. Перш за все, відповідно до п. 1 ст. 66 Статуту МКС не тільки підозрюваний чи обвинувачений мають право на презумпцію невинуватості, а «кожен», тобто будь-яка особа.

Варто зауважити, що початковий проект визнавав презумпцію невинуватості «обвинуваченого», але Підготовчий комітет змінив це на «кожного» [9]. Відтак, презумпція невинуватості спрямована не тільки на захист підозрюваних чи обвинувачених, а й апелянтів, які були засуджені Судовою палатою та яким винесено вирок або чий справи знаходяться на апеляції. Однак, може й напрошуватися протилежний висновок, адже, ст.66, що передбачає презумпцію невинуватості розміщена в частині 6 Статуту, яка стосується судового розгляду справи по суті, і безпосередньо перед статтею 67, яка стосується «прав обвинуваченого».

Очевидно, що презумпція невинуватості повинна застосовуватиметься не тільки на стадії судового розгляду справи по суті, а й на етапі розслідування, і це не викликає сумніву. Без дотримання презумпції невинуватості неможливо захистити підозрюваного на етапі розслідування, в тому числі забезпечивши право на мовчання. Це досягається спеціальним положенням Статуту, яке захищає право підозрюваного «зберігати мовчання, при цьому таке мовчання не враховується при визначенні винуватості чи невинуватості» (ст. 55 Статуту) [11, с. 1639].

Що стосується презумпції невинуватості після винесення обвинувального вироку, то вона фактично не застосовується, адже вина уже встановлена, хоча і в цьому разі всі сумніви мають враховуватися на користь засудженого, який подав апеляцію. Апеляційна палата МКС досліджуючи презумпцію невинуватості на стадії апеляційного провадження, дійшла висновку, що положення ст. 66 (2) Римського статуту МКС покладає на Прокурора обов'язок довести вини обвинуваченого. Це важливе положення, яке застосовується протягом усього провадження, в тому числі на стадії апеляційного розгляду, майже так само, як і інші положення, які захищають права обвинуваченого, такі як решта статті 66 і стаття 67. Однак воно не регулює зміст рішення після виправдувального вироку, ані порядок винесення цього рішення. Крім того, немає жодного іншого пов'язаного допоміжного положення статті 66 (2), яке б це робило. Відтак, рішення про виправдання повинно виноситися не на підставі статті 66 (2), а на підставі стаття 74 (5) Римського статуту, яка містить єдине положення Статуту, яке встановлює вимоги до виправдувального рішення [12, п. 121].

На стадії розслідування та судового розгляду органи влади, які ведуть процес, особливо суди – повинні, загалом, уникати оголошення або навіть натяку на те, що підсудний є винним [13,

с. 507]. Однак, Апеляційна палата МКС підкреслила, що презумпція невинуватості не зобов'язує Прокурора утримуватися від висловлення думки щодо доказів на підтвердження винуватості чи невинуватості підозрюваного чи обвинуваченого, принаймні під час судового провадження. Навпаки, стаття 66 Римського статуту під назвою «Презумпція невинуватості» чітко визнає, що «обов'язок довести вину обвинуваченого покладається на Прокурора». Таким чином, вимога неупередженості накладає різні обов'язки на прокурора та суддів. Від прокурора не лише очікують, але й вимагають робити заяви в контексті судового провадження, які були б недоречними, якби їх зробив суддя під час судового розгляду, що триває [14, п. 25].

Інший аспект на який звертається увага при аналізі п. 1 ст. 66 Римського статуту є те, що вина має бути доведена «відповідно до застосовного права». Таке формулювання п. 1 ст. 66 Римського статуту відмінне від аналогічних норм статутів міжнародних кримінальних трибуналів *ad hoc*. Так, відповідно до п. 3. ст. 21 Статуту МКТЮ та п. 3 ст. 20 Статуту МКТР винуватість обвинуваченого має бути встановлена «у відповідності до положень» Статуту МКТЮ чи Статуту МКТР.

У міжнародно-правовій доктрині підкреслюється, що незважаючи на те, що деякі автори висловлюють певну неоднозначність, пов'язану з термінами «відповідно», здається досить очевидним, що перш за все йдеться про застосування норм Статуту до розгляду справи [11, с. 1640]. Термін «застосовне право» визначено в статті 21 Статуту. Він складається з певної ієрархії норм, починаючи зі Статуту, Елементів злочинів і Правил процедури та доказування. За цими джерелами, у відповідних випадках, слідують відповідні договори та принципи та норми міжнародного права, включаючи встановлені принципи міжнародного права збройних конфліктів. За відсутності цього застосовне право містить загальні принципи права, виведені Судом із національних законів правових систем світу [15, с. 80].

Посилання на «застосовне право» надає Суду можливість розробити форму правила виключення, згідно з яким можна було б відмовити у наданні доказів, якщо вони були отримані незаконним шляхом. Це розширило його більш обмежені повноваження виключати докази відповідно до пункту 7 статті 69 Римського статуту. Таким чином, докази, отримані незаконним шляхом, не будуть доказами, отриманими «відповідно до чинного законодавства», і тому не можуть бути основою для визнання вини [11, с. 1640].

Додатково, хочеться відзначити, що згідно п. 1 ст. 66 Статуту МКС, вина має бути доведена «в Суді». Очевидно, що термін «Суд» може означати лише Міжнародний кримінальний суд, і мова йде передусім про судову палату з розгляду справи по суті. Однак, презумпція невинуватості є обов'язком усіх органів Суду, вона стосується і заяв прокурора, а також будь-яких інших посадових осіб.

Висновки. Презумпція невинуватості розглядається як фундаментальний принцип кримінального правосуддя та права на справедливий судовий розгляд, що має забезпечити повагу до людської гідності під час провадження у міжнародних кримінальних судах

Відповідно до п. 1 ст. 66 Статуту МКС, «кожний вважається невинуватим, доки його вину не буде доведено в Суді відповідно до застосовного права». Таке формулювання презумпції невинуватості відрізняється від аналогічних норми міжнародно-правових актів із захисту прав людини та статутів міжнародних кримінальних трибуналів *ad hoc*. Перш за все, відповідно до п. 1 ст. 66 Статуту МКС не тільки підозрюваний чи обвинувачений мають право на презумпцію невинуватості, а «кожен», тобто будь-яка особа.

У МКС, вина особи має бути доведена «відповідно до застосовного права». Таке формулювання п. 1 ст. 66 Римського статуту відмінне від аналогічних норм статутів міжнародних кримінальних трибуналів *ad hoc*. Так, відповідно до п. 3. ст. 21 Статуту МКТЮ та п. 3 ст. 20 Статуту МКТР винуватість обвинуваченого має бути встановлена «у відповідності до положень» Статуту МКТЮ чи Статуту МКТР. Незважаючи на те, що деякі автори висловлюють певну неоднозначність, пов'язану з термінами «відповідно», здається досить очевидним, що перш за все йдеться про застосування норм Статуту до розгляду справи. Термін «застосовне право» визначено в статті 21 Статуту. Він складається з певної ієрархії норм, починаючи зі Статуту, Елементів злочинів і Правил процедури та доказування. За цими джерелами, у відповідних випадках, слідують відповідні договори та принципи та норми міжнародного права, включаючи встановлені принципи міжнародного права збройних конфліктів. За відсутності цього застосовне право містить загальні принципи права, виведені Судом із національних законів правових систем світу.

Органи влади, особливо суди, повинні уникати оголошення або навіть натяку на те, що підсудний є винним. Проте, презумпція невинуватості не зобов'язує Прокурора утримуватися від висловлення думки щодо доказів на підтвердження винуватості підозрюваного чи обвинуваченого, принаймні під час судового провадження. Навпаки, стаття 66 Римського статуту під назвою «Презумпція невинуватості» чітко визнає, що «обов'язок довести вину обвинуваченого покладається на Прокурора». Від прокурора не лише очікують, але й вимагають робити заяви щодо винуватості особи у вчиненні злочину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Калинюк С.С. Презумпція невинуватості в міжнародному кримінальному процесі: європейська та практика. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. Вип. 2. С. 333–338. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.62>.
2. Гнатенко М.П. Презумпція невинуватості в міжнародному кримінальному праві: окремі питання. *Науковий вісник УЖНУ. Серія Право*. Випуск 84: частина 3. С. 264–270. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.3.40>.
3. Rosalyn R.C.E. The Lubanga trial chamber's assessment of evidence in light of the accused's right to the presumption of innocence. *Journal of International Criminal Justice*. 2012. Vol. 10(4). P. 923–944.
4. McGoldrick V, Rowe P, Donnelly E. The permanent international criminal court: legal and policy issues. Hart Publishing, 2004. 498 p.
5. Haveman R., Kavran O, Nicholls J. Supranational criminal law: a system sui generis. Intersentia nv, 2003. 370 p.
6. Salako S. Strict Criminal Liability: A Violation of the Convention? *The Journal of Criminal Law*. 2006. Vol. 70. P. 531–549. DOI: <https://doi.org/10.1350/jcla.2006.70.6.531>.
7. Sheppard S. The Metamorphoses of Reasonable Doubt: How Changes in the Burden of Proof Have Weakened the Presumption of Innocence. *Notre Dame Law Review*. 2003. Vol. 78. No. 4. P. 1165–1250.
8. Гутник В. Принцип презумпції невинуватості у практиці діяльності Міжнародного трибуналу для колишньої Югославії та Міжнародного кримінального суду. *Юридична Україна*. 2010. № 2. С. 133–138.
9. Draft Statute for an International Criminal Court with commentaries 1994: Text adopted by the International Law Commission at its forty-sixth session, in 1994, and submitted to the General Assembly as a part of the Commission's report covering the work of that session. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/7_4_1994.pdf.
10. Report of the inter-sessional meeting from 19 to 30 January 1998 in Zutphen, the Netherlands: Preparatory Committee on the Establishment of an International Criminal Court. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/250636?ln=en&v=pdf#files>.
11. The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary / Otto Triffterer and Kai Ambos (eds.), Third Edition, C.H. Beck/Hart/Nomos, München/Oxford/Baden-Baden, 2016. 2352 p.
12. The Prosecutor v. Laurent Gbagbo and Charles Blé Goudé. ICC. Case No. ICC-02/11-01/15. Judgment in the appeal of the Prosecutor against Trial Chamber I's decision on the no case to answer motions, 31 March 2021. URL: <https://www.icc-cpi.int/court-record/icc-02/11-01/15-1400>.
13. Tomasson E. Presumed Innocent until Proved Guilty The Principle of Article 6, Paragraph of the European Convention on Human Rights and Article 70, Paragraph of the Constitution of Iceland That the Burden of Proof Rests with the Prosecution. *Scandinavian Studies in Law*. 2007. Vol. 51. P. 505–532.
14. The Prosecutor v. Saif Al-Islam Gaddafi. ICC. Case No.: ICC-01/11-01/11. Decision on the Request for Disqualification of the Prosecutor, 12 June 2012. URL: <https://www.icc-cpi.int/court-record/icc-01/11-01/11-175>.
15. Гутник В.В. Процесуальні права учасників міжнародних збройних конфліктів у міжнародних кримінальних судах. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2016. 302 с.